

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
та перекладу
Запорізького національного
університету

ВІКТОРІАНСЬКА СПАДЩИНА В ДЗЕРКАЛІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

За кількістю парадигмальних текстів, що стали предметом художнього переосмислення наступників, вікторіанська літературна спадщина посідає одне з перших місць у сучасному літературному дискурсі. Традиція, започаткована 1966 р. знаковим для «вікторіанського відродження» романом Дж.Ріс «Wide Sargasso Sea», постає на рубежі XX – XXI сторіч у широкому розмаїтті інтерпретативних модусів та форм: від альтернативних тлумачень претексту («Jack Maggs» Пітера Кері) до його осучаснення («Dorian» Уїлла Селфа), від серіалізації класичних сюжетів за лекалами масової літератури (цикл «My Mr. Rochester» Л.К. Рігель) до прискіпливої реконструкції незавершених текстів вікторіанських попередників («Emma Brown» Шарлотти Бронте та Клер Бойлан) та епатажних експериментів у стилістиці mash-up («Pride and Prejudice and Zombies» Сета Грем-Сміта).

Вражаюче тематичне й жанрове розмаїття художніх текстів, що в той чи інший спосіб звертаються до історичної й культурної спадщини вікторіанської доби, сприяє певній термінологічній невизначеності щодо базової жанрової категорії, покликаної охопити всі різновиди інтертекстуального діалогу постмодерністської свідомості з вікторіанським минулим. На тлі майже синонімічного вживання в сучасному літературознавчому дискурсі термінів «неовікторіанський роман», «поствікторіанський роман», «ретровікторіанський роман», «псевдовікторіанський історичний роман» тощо особливої актуальності набуває поставлена в межах нашої розвідки проблема систематизації й упорядкування термінологічного поля відповідної ланки вікторіанських студій із метою розбудови певної функціональної ієрархії базових термінів. Ключовим завданням запропонованого дослідження є порівняльний аналіз існуючих концепцій і підходів до феномена «вікторіанського відродження» у літературі рубежу XX – XXI століть.

Першу групу визначень, виокремлених в рамках нашої розвідки, можна умовно позначити як узагальнюючі. Так, Джуліан Вольфрей запроваджує термін «вікторіографія» для позначення “cultural writing formed out of interpretations and translations of the high ground of nineteenth-century culture” [1, с. 39]. Паундівське пейоративне визначення «вікторіани» (а може, й однойменна збірка Осберта Сітвелла 1930 р. видання), напевно, спало на думку Корі Каплан, яка позначила цим терміном “miscellany of evocations and recycling <...> representations and reproductions for which the Victorian <...> is the common referent” [2, с. 9]. При цьому активісти «вікторіанського відродження» іронічно уподібнені авторкою до героя гумористичного роману Брайана Мура “The Great Victorian Collection” (1975 р.), який, на думку Каплан, епітомізує бажання постмодерністської свідомості, що переживає кризу ідентичності, привласнити минуле через колекціонування матеріальних артефактів попередньої доби й у такий спосіб ідентифікувати себе [2, с. 9–10].

Утім, обидва представлені вище терміни є надто широкими для визначення специфіки різнопланового й різнорівневого діалогу, що відбувається між сучасністю та вікторіанською добою в площині художнього тексту й змушує літературознавців другої половини XX сторіччя поставити питання про окремий жанр (друга група визначень), здебільшого відомий у критичному дискурсі як неовікторіанський роман.

Запроваджений у науковий обіг американською літературознавицею Даною Шиллер у резонансній статті “The Redemptive Past in Neo-Victorian Novel” (1997 р.), термін «неовікторіанський роман» досі є предметом бурхливої полеміки в наукових колах. Тоді, як Марк Ллюелін задається питанням, чи не доцільно вважати «неовікторіанським» будь-який текст, написаний після 1901 р. [3, с. 5], більшість критиків схильні датувати народження жанру шістьдесяти роками XX сторіччя, коли світ побачили одразу дві концептуально значущі для літературного «вікторіанського відродження» художні реінтерпретації вікторіанської спадщини: романи Джин Ріс “Wide Sargasso Sea” (1966 р.) та Джона Фаулза “A French Lieutenant Woman” (1969 р.), з яких перший являв собою постколоніальну ревізію «Джен Ейр», а другий, за відсутності визначеного претексту, вільно експериментував у постмодерністському дусі з наративними конвенціями та онтологічними засадами вікторіанської доби. Утім, ситуація з точкою відліку суттєво ускладнюється, якщо врахувати, що роман Ріс був фактично завершений уже на початку 40-х років і може бути співставлений швидше з такими творами, як “The Real David Copperfield” Роберта Грейвза (1933 р.), “Freshwater” Вірджинії Вульф (1935 р.), “Fanny by Gaslight” Майкла Седлера (1944 р.) або “The Victorian Chaise-Long” Марганіті Ласкі (1953 р.). Окремі дослідники взагалі відсувають дату народження жанру на початок XX сторіччя: наприклад, Шеріл Уїлсон в есеї “(Neo-) Victorian Fatigue: Getting Tired of the Victorians in Conrad’s “The Secret Agent” [4]. З урахуванням кількості екранізацій та сценічних адаптацій вікторіанської класики, якими рясніє історія театру й кінематографу I половини XX сторіччя, питання про необхідну хронологічну дистанцію між вікторіанством та нео-вікторіанством стає, на думку Джессіки Кокс, одним із найактуальніших у царині як вікторіанських, так і неовікторіанських студій [5].

Окреме проблемне поле складає атрибуція новоствореного жанру, що виникає, на думку більшості дослідників, на стику поетичних парадигм історичного та історіографічного метароманів і часто розглядається як специфічна жанрова модифікація останнього, хоча Даніель Кандел Борман, посилаючись на зв'язок із сучасністю як на невід'ємну складову жанрової моделі новоутворення, наполягає на запровадженні дефініцій «псевдоісторичний роман» або «сучасний історичний роман» [6].

Іманентну нездатність поняття «історіографічний метароман» охопити всі жанрові й тематичні різновиди сучасних реінтерпретацій вікторіанської спадщини відчуває й Саллі Шаттлворт, коли пропонує розрізнити в межах новоствореного жанру ретровікторіанський та вікторіоцентричний романи (третья група визначень), з яких перший, на думку дослідниці, має відверто ностальгічне забарвлення, тоді як другий позначений авторефлексивністю й може розглядатися як різновид історіографічного метароману [7].

Термін «ретровікторіанський роман» для позначення «консервативної» модифікації жанру вживає й Крістіан Гутлебен, іронічно зазначаючи, що найбільш популярні неовікторіанські романи водночас є найменш типовими в поетичному сенсі. Неовікторіанський (або псевдовікторіанський – обидва терміни вживаються дослідником як синоніми) роман у межах концепції Гутлебена відрізняється від ретровікторіанського проблематизацією своїх стосунків із претекстом (конвергенцією чи дивергенцією) і є різновидом псевдоісторичного роману – жанру, спрямованого, за визначенням Гутлебена, на деконструкцію текстуальної природи історії як такої [8].

Схожого розподілу пропонує дотримуватися й Даніел Кандел Борман: якщо ретровікторіанський роман, на думку дослідника, зосереджується переважно на минулому, роман неовікторіанський проблематизує стосунки минулого з теперішнім. “A Neo-Victorian novel, – зазначає Борман у розвідці “The Articulation of Science in the Neo-Victorian Novel”, – is a fictional text which creates meaning from the background of awareness of time as flowing and as poised uneasily between the Victorian past and the present; which secondly deals dominantly with topics which belong to the field of history, historiography and/or philosophy of history in dialogue with a Victorian past; and which thirdly can do so at all narrative levels and in any possible discursive form, be it through the narration of action, through static description, argumentative exposition or stream-of-consciousness technique” [6, с. 62].

Про два різновиди сучасних реінтерпретацій вікторіанської спадщини говорить і Меттью Бомонт, для якого історія жанру розпочинається з 1934 року, з романів Агати Крісті “Murder on the Orient Express” та Макса Ернста “Une Semaine de bonte”. Якщо перший твір, за визначенням автора, започатковує консервативну тенденцію в сучасній вікторіані як у поетичному, так і в аксіологічному сенсі, відстоюючи вікторіанські цінності, другий, авангардистський за духом, спрямований на їх руйнацію, і в такий спосіб може вважатися попередником сучасного неовікторіанського роману, де префікс «нео», на думку Бомонта, сигналізує про критичну ревізію ядерного поняття [9].

Утім, для Луїзи Хедлі створений попередниками розподіл видається недоцільним і штучним. Актуалізуючи багатовимірність змістів префіксу «нео» та намагаючись охопити весь спектр художніх відгуків на вікторіанську спадщину, дослідниця, услід за Даною Шиллер, визначає неовікторіанський роман “in the broadest possible terms as contemporary fiction that engages with the Victorian era, at either the level of plot, structure or both” [10, с. 4].

Аналогічної позиції дотримується й засновниця часопису “Neo-Victorian Studies” Марі-Луїз Кольке, наголошуючи у вступній статті до першого номера видання, що термін «неовікторіанський роман» застосовуватиметься в ньому в якомога ширшому сенсі, “as to include the whole nineteenth century, its cultural discourses and products, and their abiding legacies, not just within British and British colonial contexts, and not necessarily coinciding with Queen Victoria’s realm; that is, to interpret neo-Victorianism outside of the limiting nationalistic and temporal identifications that Victorian, in itself or in conjunction with neo-, conjures up for some critics” [11].

Визнаючи, услід за Кольке, неоднозначність провокованих префіксом «нео» конотацій, польська дослідниця Божена Куцала в роботі “Intertextual Dialogue with the Victorian Past in the Contemporary Novel” використовує запропонований Судхою Шастрі (“Intertextuality and the Victorian Studies”, 2001) термін «вікторіаністський роман» “to denote broadly all forms of postwar novelistic revival of the Victorian age, whether their setting in the nineteenth or twentieth/twenty-first century, or both, or whether they aim to imitate, parody, transpose, idealize or criticize Victorianism” [12, с. 12].

Авторка монографії “Rewriting the Victorians” Андреа Кірхкнопф так само переймається небажаними конотаціями префіксу «нео», які, на її думку, викривляють сутність художнього явища поза терміном, уподібнюючи його до політичної доктрини, що “implies a desire to return to the political beliefs of that movement’s past” [1, 54]. З метою уникнути небажаних асоціацій Кірхкнопф, услід за Жоржем Летісьє, Джоном Кудичем та Діаною Садофф, пропонує термін «поствікторіанський роман» як такий, що якомога краще передає “the intersection of current refashionings of the Victorian era with postmodernism” і, на відміну від альтернативних позначень, “conveys paradoxes of historical continuity and disruption” [13, с. 27].

Проте подібний підхід не влаштовує Анн Хейльман та Марка Ллюеліна, які слушно зауважують, що термін «поствікторіанський» “is only understood in a temporal sense, whereas Neo-Victorian, accounting for all critical material that comes after the Victorian era, is employed in a chronological as well as an aesthetic sense” [3, с. 7]. Останній аспект, на думку дослідників, суттєво недооцінюється в сучасному літературознавчому дискурсі, тоді як саме він має стати точкою відліку в визначенні змісту й меж жанру: “To be part of the neo-Victorianism, texts must in some respect be self-consciously engaged with the act of (re)interpretation, (re)discovery, (re)vision concerning the Victorians” [3, с. 4]. Важливими маркерами для зарахування тексту до категорії неовікторіанських мають стати, на думку Хейльман та Ллюеліна, його метаісторичний та метакультурний характер і використання прийомів експериментальної постмодерністської поетики.

Схожу думку відстоює в відомому есе “Putting the Neo back to Victorian” і Саманта Дж. Керрол. “Neo-Victorian fiction, – нагадує авторка, – serves not one but two masters: the “neo” as well as “Victorian”; that is, homage to the Victorian era and its texts, but in combination with the new in a postmodern revisionary critique” [14, с. 173].

Ураховуючи розмаїття підходів до визначення характеру інтертекстуального діалогу постмодерністської свідомості з вікторіанською спадщиною, вважаємо за доцільне запропонувати ієрархію робочих термінів, покликану впорядкувати термінологічне поле відповідної ланки сучасних вікторіанських студій. Так, під узагальнюючим терміном «вікторіана» ми, услід за Корою Каплан, розумітимемо якомога ширший спектр культурних явищ та артефактів ХХ століття, спільним референтом яких є вікторіанська доба. Корпус повоєнних художніх текстів, що в той чи інший спосіб інтенціонально актуалізують вікторіанство як базовий референт, доцільно позначити терміном «поствікторіанський роман». Нарешті, термін «неовікторіанський роман», з урахуванням забезпечених префіксом конотацій, охоплюватиме тексти, що за рахунок звернення до вікторіанства як до базового референта й за допомогою поетичного інструментарію історіографічного метароману проблематизуватимуть такі ключові для постмодерністської концептосфери філософемі, як криза метанаративу, текстуальність історичного досвіду, релятивізм соціальних конструктів гендеру, раси, класу тощо.

Запропонована в межах цієї розвідки уніфікація термінологічного поля новітніх вікторіанських студій сприятиме вирішенню таких актуальних для сучасного літературознавчого дискурсу проблем, як розбудова функціональної класифікації жанрових різновидів неовікторіанського роману, відтворення «адаптивної мапи» реінтерпретацій вікторіанської спадщини постмодерністською свідомістю тощо.

Література:

1. Kirchknopf A. *Rewriting the Victorians: Modes of Literary Engagement with the 19th Century* / A. Kirchknopf. – Jefferson : McFarland&Co, 2013. – 236 p.
2. Kaplan C. *Victoriana: Histories, Fiction, Criticism* / C. Kaplan. – New York : Columbia University Press, 2007. – 264 p.
3. Heilmann A. *Neo-Victorianism: The Victorians in the Twenty-First Century, 1999–2009* / A. Heilmann, M. Llewellyn. – New York : Palgrave Macmillan, 2010. – 324 p.
4. Wilson C. *Neo-Victorian Fatigue: Getting Tired of the Victorians in Conrad’s “The Secret Agent”* / C. Wilson // *Neo-Victorian Studies*. – 2008. – № 1. – Vol. 1. – P. 19–40.
5. Cox J. *Neo-Victorianism* / Jessica Cox // *Oxford Bibliographies* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199799558/obo-9780199799558-0083.xml>.
6. Bormann D. *The Articulation of Science in the Neo-Victorian Novel* / D. Bormann. – Bern : Peter Lang, 2002. – 335 p.
7. Shuttleworth S. *Natural History : The Retro-Victorian Novel* / S. Shuttleworth // *The Third Culture: Literature and Science*. – Berlin : Walter de Gruyter, 1998. – P. 253–268.
8. Gutleben C. *Nostalgic Postmodernism: The Victorian Tradition and the Contemporary British Novel* / C. Gutleben. – Amsterdam & NY : Rodopi, 2001. – 248 p.
9. Beaumont M. *Cutting up the Corpse: Agatha Christie, Max Ernst, and Neo-Victorianism in the 1930s* / M. Beaumont // *Literature Interpretation Theory. Neo-Victorianism: The Politics and Aesthetics of Appropriation*. – 2009. – № 20. – Vol. 2. – P. 12–26.
10. Hadley L. *Neo-Victorian Fiction and Historical Narrative: The Victorians and Us* / L. Hadley. – New York : Palgrave Macmillan, 2010. – 192 p.
11. Kohlke M. *Neo-Victorian Gothic: Horror, Violence and Degeneration in the Re-imagined XIX century* / M. Kohlke, C. Gutleben. – New York : Rodopi, 2012. – 340 p.
12. Kucala B. *Intertextual Dialogue with the Victorian Past in the Contemporary Novel* / B. Kucala. – Frankfurt-am-Mein : Peter Lang, 2012. – 268 p.
13. Cucich J. *Victorian Afterlife: Postmodern Culture Rewrites the Nineteenth Century* / J. Cucich, D. Sadoff. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 2000. – 304 p.
14. Carroll S. *Putting the “Neo” Back Into Neo-Victorian : The Neo-Victorian Novel as Postmodern Revisionist Fiction* / S. Carroll // *Neo-Victorian Studies*. – 2010. – № 3. – Vol. 2. – P. 175–205.

Анотація

О. ТУПАХІНА. ВІКТОРІАНСЬКА СПАДЩИНА В ДЗЕРКАЛІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті систематизуються основні підходи до проблеми визначення специфіки реінтерпретації вікторіанської спадщини в постмодерністському літературному дискурсі. Здійснюється порівняльний аналіз найбільш поширених функціональних визначень неовікторіанського роману як специфічного жанрового різновиду історіографічного метароману. Розбудовується ієрархія ключових термінів та пропонуються робочі визначення понять «вікторіана», «поствікторіанський роман», «неовікторіанський роман» тощо.

Ключові слова: постмодернізм, вікторіана, історіографічний метароман, невікторіанський роман.

Аннотация

**Е. ТУПАХИНА. ВИКТОРИАНСКОЕ НАСЛЕДИЕ В ЗЕРКАЛЕ ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ РЕЦЕПЦИИ:
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

В статье систематизируются основные подходы к проблеме изучения специфики реинтерпретации викторианского наследия в постмодернистском литературном дискурсе. Осуществляется сравнительный анализ наиболее распространенных функциональных определений неовикторианского романа как специфической жанровой разновидности историографического метаромана. Выстраивается иерархия ключевых терминов и предлагаются рабочие определения понятий «викториана», «поствикторианский роман», «неовикторианский роман».

Ключевые слова: постмодернизм, викториана, историографический метароман, неовикторианский роман.

Summary

**O. TUPAKHINA. VICTORIAN HERITAGE REFLECTED BY POSTMODERN CONSCIOUSNESS:
TERMINOLOGICAL ASPECT**

The article tends to systematize basic approaches to the problem of investigating the specificity of Victorian heritage in Postmodern literary discourse. Comparative analysis of the most widespread functional definitions of the Neo-Victorian novel as a specific generic modification of a historiography metafiction is performed. The hierarchy of key terms is constructed based upon functional definitions of such notions as “Victoriana”, “post-Victorian novel” and “neo-Victorian novel”.

Key words: Postmodernism, Victoriana, historiography metafiction, neo-Victorian novel.